

प्रति कुरुक्षेत्रवृत्तान्ते पृष्ठे संजयो हस्तिनापुरस्थितोऽपि व्यासप्रसादाल्लब्धदिव्यचक्षुः कुरुक्षेत्रवृत्तान्तं साक्षात् पश्यन्निव धृतराष्ट्राय निवेदयामास 'दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकम्' इत्यादिना ।

परम कारुणिक भगवान् श्रीकृष्ण समस्त लोकांच्या हिताकरिता देवकीनन्दन रुपाने अवतरित झाले होते, त्यांची सर्वाद्वारा चरणवन्दना केली जाते. योग्य तत्त्वज्ञानाच्या अभावा कारणाने शोकमोहग्रस्त असा विवेकविचलित होत जो स्वतःचे कर्तव्य त्यागून, जे त्याचे (त्यास योग्य) नाही असे आचरण करण्यास प्रवृत्त झाला होता, त्या अर्जुनास, त्यांनी धर्मज्ञानोपदेशरूपी नौकेद्वारा शोकमोहरूपी समुद्राचे पार करून त्याचा उद्धार केला. भगवानाद्वारा उपदेशित त्या अभिप्रायास श्रीकृष्णद्वैपायन व्यासांनी सांतशे श्लोकांमध्ये ग्रथित केले आहे. त्यामध्ये त्यांनी अधिकांश श्रीकृष्णमुखनिःसृत श्लोकच लिहले असून ते सुसंगत करण्याकरिता कांही श्लोक स्वतः रचले आहेत. उदा. गीतामहात्म्यामधिल -(४) 'गीता सुगीता कर्तव्या किमन्यैः शात्रविस्तरैः । या स्वयं पद्मनाभस्य मुखपद्माद्विनिःसृता' अर्थात 'जी गीता स्वतः पद्मनाभ श्रीकृष्णांच्या मुखकमलामधुन आलि आहे, त्या गीतेसच उत्तम विचारपूर्वक समजून घेणे आवश्यक आहे, अन्य शात्रविस्ताराचे प्रयोजनच काय?'

त्यामध्ये प्रथम 'धर्मक्षेत्रे' -(१।१) पासून 'विषीदन्निदमब्रवीत' -(१।२७) पर्यन्तच्या ग्रंथाद्वारा भगवान् श्रीकृष्ण आणि अर्जुन यांच्या संवादाच्या प्रस्तावनेकरिता कथानिरूपण केले असून तदनंतर ग्रंथसमाप्तिपर्यन्त त्या दोघांचा धर्म आणि ज्ञानविषयक संवाद आहे.

तेथे हस्तिनापुरामधे आपल्या नजिक बसलेल्या संजयास धृतराष्ट्राने जेव्हा 'धर्मक्षेत्रे' -(१।१) या श्लोकाद्वारा कुरुक्षेत्रवृत्तान्त विचारला तेव्हा संजयने श्रीव्यासांच्याकृपेने प्राप्त दिव्यदृष्टिद्वारा हस्तिनापुरामधे बसला असताना देखिल प्रत्यक्ष पहात असल्याप्रमाणे कुरुक्षेत्रवृत्तान्ताचे निवेदन 'दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकम्' इत्यादि श्लोकांद्वारा केले आहे.

धृतराष्ट्र उवाच ।

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।

मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय ॥ १ ॥

धृतराष्ट्राने विचारले

अरे संजया युद्धाभिलाषेने कुरुक्षेत्री एकत्रित झालेल्या माझ्या आणि पांडूच्या पुत्रांनी त्या धर्मक्षेत्री काय केले?

धर्मक्षेत्रे इति । भो संजय, धर्मभूमौ कुरुक्षेत्रे मत्पुत्राः पाण्डुपुत्राश्च युयुत्सवो योद्धुमिच्छन्तः समवेता मिलिताः सन्तः किं कृतवन्तः ।

अरे संजया युद्ध करण्याच्या इच्छेने पुण्यभूमी कुरुक्षेत्रावर एकत्रित झालेल्या माझ्या आणि पांडूच्या पुत्रांनी तेथे काय केले?

सञ्जय उवाच ।

दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।

आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥

सञ्जयने उत्तर दिले

व्यूहरचनाबद्ध पाण्डव सैन्य पाहून राजा दुर्योधन आचार्य द्रोणां जवळ जावून असे बोलला की ॥ २ ॥

दृष्ट्वेति । पाण्डवानामनीकं सैन्यं व्यूढं व्यूहरचनया व्यवस्थितं दृष्ट्वा द्रोणाचार्यसमीपं गत्वा राजा दुर्योधनो वच्यमाणं वाक्यमुवाच ॥ २ ॥